

Часнікова О. В. Компетентнісний підхід в освіті як основа її реформування

[Часнікова О. В.](#)

доцент кафедри педагогічної майстерності Комунального навчального закладу Київської обласної ради "Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів",
кандидат педагогічних наук

Компетентнісний підхід в освіті як основа її реформування

У статті розглянуті сутність, функції та особливості реалізації компетентнісного підходу, здійснено теоретичний аналіз наукових джерел з метою дослідження історії виникнення, особливостей реалізації цього підходу в практиці освіти.

Ключові слова: освіта, компетентнісний підхід, компетентність, компетенція, ключові компетентності, базові компетентності.

Постановка проблеми дослідження. На сьогодні в Україні триває процес реформування освітньої системи, спрямований на розвиток та набуття особистістю якісних здатностей, приведення вітчизняних критеріїв та стандартів освіти у відповідність до європейських вимог.

Презентованість використання поняття "компетентнісний підхід" у нормативно-правових і концептуальних документах, у наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних педагогів свідчить, що цей підхід стає реалією сучасної освіти та активно реалізується в навчально-виховному процесі, оскільки вирішення завдань сучасної школи потребує істотного посилення самостійної й продуктивної діяльності тих, хто навчається, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Увага багатьох дослідників компетентнісного підходу зосереджена в основному на теоретико-методологічних засадах проблеми [2; 3; 5; 9; 11; 13]. У наукових працях розкрито історичні [1; 4], соціокультурні [5], професійно-діяльнісні аспекти [7; 8; 12; 15; 16; 19] цієї проблеми, у педагогічних концепціях і теоріях обґрунтовано необхідність компетентнісної освіти.

У працях В. Хутмахера [8], Дж. Равена [9], О. Жука [10], В. Лугового [11], О. Локшиної [12], І. Родигіної [13], Л. Хоружої [14] розглянуто особливості впровадження компетентнісного підходу у практику навчання.

Мета статті – дослідження сутності, історії виникнення, реалізації компетентнісного підходу в освіті як основного напрямку її модернізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звертаючись до витоків компетентнісного підходу, розглянемо ідеї ефективності знань, ціннісного ставлення особистості до набутих знань як основи самореалізації. У цьому сенсі широко відомий науковий доробок В. Сухомлинського, який дослідив і реалізував у педагогічному досвіді можливість поєднання навчання, праці, практичної повсякденної діяльності школярів. Б. Дьяченко визначив перспективні напрями осмислення компетентнісного підходу до якості освіти на засадах ідей В. Сухомлинського [1]. Науковець зазначає, що спадщина В. Сухомлинського дає можливість визначити дидактичний регламент формування та розвитку загальнонавчальних умінь, основних позицій змісту, форм, методів та організації діяльності педагогів школи щодо вдосконалення загальнонавчальних умінь школярів.

Активне включення учнів у виробничу діяльність з метою застосування шкільних знань та виховання ціннісного ставлення до людської праці є засадничою ідеєю педагогічного

досвіду А. Макаренка. Т. Дмитренко, О. Крамарева [2] вважають, що вирішуючи проблему масової педагогічної практики, яка гарантувала б формування соціальної компетентності молоді, варто повернутися до спадщини А. Макаренка, та визначають чинники, які забезпечили успішність соціального компетентнісного становлення вихованців, функціонування кожного з макаренківських закладів як цілісної соціальної системи, у якій чільне місце відводилося таким інтегрованим характеристикам, як спосіб життя і психологічний клімат колективу (за А. Макаренком – "стиль і тон колективу").

Отже, сьогодні відбувається активне переосмислення педагогічних ідей видатних педагогів з точки зору компетентнісного підходу в освіті.

Компетентнісний підхід як напрям модернізації освіти обґрунтував В. Серіков [3], на думку якого саме в компетентнісному підході відображено зміст освіти, що не зводиться до знаннєво-орієнтованого компонента, а передбачає набуття цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, вияв компетенцій. Компетентнісний підхід зумовлює не інформованість студента, а розвиток умінь вирішувати проблеми, які виникають у життєвих ситуаціях.

На думку Г. Селевка [4], компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію провідної освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань і формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багаточинникового соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно-комунікаційно насиченого простору.

Подібними є твердження В. Химинець [5], яка вважає, що компетентнісний підхід переміщує акценти із процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок у площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати здобуті знання й набутий досвід у різних ситуаціях.

О. Глузманом [6] виокремлено та узагальнено основні ідеї компетентнісного підходу:

- компетентнісний підхід не є принципово новим для вищої освіти, оскільки вона завжди орієнтувалася на набуття узагальнених способів діяльності;
- компетентність не протиставляється знанням, умінням, навичкам, вона їх вміщує, хоча не є їхньою простою сумою;
- компетентність охоплює не тільки когнітивну та операціонально-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову, містить результати навчання, систему ціннісних орієнтацій, тому компетентності формуються не тільки під час навчання, а й під впливом родини, друзів, роботи, політики, релігії тощо.

Висловлена вченим позиція важлива для нашого дослідження, оскільки йдеться про дорослу аудиторію, яка повною мірою знаходиться під впливом зазначених чинників.

Сучасні тенденції розвитку змісту освіти в зарубіжних країнах аналізувалися вітчизняними вченими. О. Овчарук [7] зазначає, що європейські країни сьогодні розпочали ґрунтовну дискусію щодо того, як розвинути в людини необхідні знання та вміння для забезпечення її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що швидко розвивається. Динамічні зміни життя, оновлення інформації та колосальні темпи її нагромадження, розвиток технологій та організаційні зміни зумовлюють потребу в особистості, здатній гнучко й оперативно адаптуватися до нових вимог, адекватно реагувати на нові виклики, навчатися впродовж усього життя, розвиватися та творити. Учена стверджує, що в сучасному світі формування освітніх цілей відбувається не на рівні держав, а на міждержавному, міжнародному рівнях, коли основні пріоритети й цілі освіти проголошуються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічними орієнтирами міжнародної спільноти. Держави формують освітню політику, спрямовану безпосередньо на її інтеграцію в міжнародні співтовариства.

Дж. Равеном [9] досить повно розкрито особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті: по-перше, щодо можливостей педагогів керувати індивідуалізованими навчальними програмами, орієнтованими на розвиток основних компетентностей учнів; по-друге,

стосовно учнів: виявляти свої здібності, спостерігати за їх становленням у процесі розвитку і здобувати визнання власних досягнень; по-третє, щодо забезпечення спроможностей педагогів визнання своїх досягнень у вивченні та оцінюванні їхньої педагогічної діяльності; по-четверте, щодо організації педагогічної діагностики з метою вдосконалення освітніх програм та освітньої політики загалом; по-п'яте, для здійснення ефективної політики в галузі трудових ресурсів, заснованої на більш ефективних процедурах професійного навчання, працевлаштування і подальшого професійного зростання фахівців, а також здійснення такої політики в доборі кадрів, яка сприяє залученню гідних кандидатів на впливові посади в суспільстві й відхиленню непридатних

I. Родигіна [13] зауважує, що для якісної практичної реалізації компетентнісного підходу необхідна екстраполяція його ідей на педагогічний процес. Оскільки особливістю компетентнісного підходу є нова мета навчання, необхідною є адаптація до неї всіх компонентів навчального процесу: лише за умови охоплення всього педагогічного процесу можна досягти формування компетентності учнів як інтегрованого результату навчання. Розглядаючи цей аспект проблеми, В. Луговий [11] відзначає системоутворювальну роль компетентностей у проектуванні освітніх програм та організації навчального процесу. Тобто акцент у навчанні зміщується з того, що знає, хоче і може викладач, на те, що потрібно тому, хто навчається. За компетентнісного підходу увага зосереджується на результаті освіти, а не на процесі. Інакше кажучи, первинною й системоутворювальною стає не процесуальна (навчально-викладацько-оцінювальна) складова, що разом з тим не принижує її важливості, а результативна, виражена в термінах компетентностей.

О. Жуком [10] визначено функції компетентнісного підходу в освіті:

- операціональну, що передбачає виявлення (операціоналізація) системи знань, умінь і навичок, видів готовності студента, які визначають його компетентність і гарантують результативність вирішення професійних, соціальних та особистісних завдань;
- діяльнісно-технологічну, що забезпечує конструювання змісту навчання діяльнісного типу, максимальне наближення до майбутньої сфери діяльності студента, розроблення й упровадження в навчальний процес завдань, способи вирішення яких відповідають технологіям професійної діяльності;
- виховну, що означає посилення виховної складової освітнього процесу, формування у студентів організаторського та управлінського досвіду, культури особистісного та професійного спілкування;
- діагностичну, що передбачає розроблення більш ефективної системи моніторингу якості освітньо-професійного процесу, зокрема, діагностики досягнутих рівнів сформованості компетенцій.

Отже, необхідність модернізації сучасної освіти спонукає вчених до обґрунтування та пошуку способів реалізації компетентнісного підходу в освіті. І змістовна, і процесуальна складові компетентнісного підходу спрямовані на досягнення нового цілісного освітнього результату, який віддзеркалює підсумок одночасного засвоєння змісту освіти й розвитку особистості, що опанувала значущий для неї зміст. В умовах компетентнісного підходу здебільшого акцентують увагу на результаті навчання; при цьому як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері.

Із цих позицій українські вчені Л. Сохань, І. Єрмаков [15] запропонували концепцію педагогіки життєтворчості й визначили життєву компетентність як знання, уміння, життєвий досвід особистості, необхідні для розв'язання життєвих завдань і проблем, продуктивного здійснення життя як індивідуального проекту. Життєва компетентність передбачає свідоме ставлення до виконання різних життєвих і соціальних ролей

Серед міжнародних експертів з питань реформування освіти та науковців поширеною є думка щодо потреби визначення, відбору та ґрунтовної ідентифікації обмеженого набору компетентностей, які є найбільш важливими, інтегрованими, ключовими. Експерти Організації економічного співробітництва та розвитку ключовими компетентностями [16] визнають такі, що є важливими для багатьох сфер життя та забезпечують успішне життя

особистості й ефективне функціонування суспільства. О. Савченко [17] зазначає, що ключові компетентності мають рухливу структуру, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі. Це може конкретизуватися як підготовка учнів до життя, розвиток їхніх інтелектуальних і творчих здібностей, опанування знань, актуалізація вмій щодо практичного застосування знань.

Л. Хоружа [14] наголошує, що нині сутність поняття "ключові компетентності" стосується не тільки змісту освіти, а передбачає формування в молоді певних навичок для життя й діяльності в соціальній сфері суспільства.

За своїми базовими характеристиками: універсальність, відкритість, відповідність потребам простору і часу, – компетентнісний підхід дає змогу здійснювати навчання людини на всіх рівнях освіти протягом життя. Реалізація ключових компетентностей у змісті освіти, здійснення відповідного моніторингу якості освіти в європейських країнах відбувається поступово, науково обґрунтовується, супроводжується широким обговоренням фахівців і педагогічної громадськості.

Українські вчені зробили значний внесок у розроблення проблеми компетентнісного підходу в освіті. За результатами діяльності робочої групи українських науковців і практиків (О. Савченко – керівник, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, С. Трубочова) досліджено теоретичні й прикладні питання реалізації компетентнісного підходу в освіті України. У результаті запропоновано такий перелік ключових компетентностей: навчальна (уміння вчитися), громадянська, загальнокультурна, інформаційна, соціальна, здоров'язберігаюча, які деталізуються в комплексі знань, умій, навичок, цінностей, ставлень, здатностей за навчальними галузями й життєвими сферами учнів [16].

У критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів найбільш універсальними, ключовими визнані п'ять компетентностей як найбільш вагомих у сучасності. Ці компетентності конкретизовані в Україні на рівні освітніх галузей і навчальних предметів для кожного рівня навчання. Наприклад, під час вивчення навчального предмета "Економіка" має формуватися соціально-трудова компетентність.

У табл. 1 представлено ключові компетентності, визначені експертами Європейської Ради, робочою групою з питань реалізації компетентнісного підходу (Україна) [16] та у критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів з навчальних предметів [18].

Таблиця 1

Ключові компетентності, визначені у різних джерелах

Ключові компетентності		
Експерти Європейської ради	Робоча група з питань упровадження компетентнісного підходу (Україна)	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з базових дисциплін
Уміння навчатись	Уміння вчитись (навчальна)	Уміння вчитися

Загальнокультурна	Загальнокультурна	Загальнокультурна (комунікативна)
Іноземні мови		
ІКТ-навички та використання технологій	Компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій	Інформаційна
Соціальні навички	Соціальна	Соціально-трудова
Підприємницькі навички	Підприємницька	
Базові компетентності в галузях математики, природничих наук та технологій		
Фундаментальні навички рахування та письма		
	Здоров'язберігальна	Здоров'язберігальна
	Громадянська	

Аналіз змісту таблиці свідчить, що основою для визначення ключових компетентностей в Україні стали компетентності, визнані такими Європейською Радою. Проте до українського переліку не ввійшли базові компетентності з математики, природничих наук та технологій, фундаментальні навички рахування та письма, за допомогою яких можна визначити так звану "мінімальну компетентність".

На думку О. Савченко [17], вибір найважливіших загальних компетентностей (ключових) має відбуватися на фундаментальному рівні, з урахуванням актуальних світоглядних ідей щодо суспільства й індивідуума та їх взаємодії. Також має бути врахований вплив культурного та інших контекстів того чи іншого суспільства і країни.

Висновки. Отже, у сучасній науці спостерігаємо стійку тенденцію утвердження не лише поняття "компетентнісний підхід", а й осмислення його сутності, адже реалізація цього підходу ґрунтується на розумінні, що прогрес людства залежить не стільки від економічного

зростання, скільки від рівня розвитку особистості. Сучасні концепції педагогічної освіти базуються на ідеях розвитку людських ресурсів та саморозвитку освітніх інституцій і суб'єктів педагогічного процесу. Так, серед принципів професійного розвитку педагогів та управлінських кадрів освіти провідним визначено реалізацію компетентнісного підходу до розвитку фахової кваліфікації педагогів і керівників навчальних закладів, що передбачає необхідність переходу від кваліфікації, яку спеціаліст здобуває один раз і назавжди, до компетентності, яка дозволяє мобільно змінювати професійну діяльність, зумовлену соціально-економічними змінами, динамікою ринку праці, концепцію Болонського процесу.

Список використаних джерел

1. Дьяченко Б. Василь Сухомлинський у діалозі з компетентнісним підходом / Б. Дьяченко // Освіта на Луганщині. – 2008. – № 29. – С. 13–16.
2. Дмитренко Т. Г. Педагогічна спадщина А. С. Макаренка у виховній системі приватної школи (з досвіду роботи ПНВК "Паросток") / Т. Г. Дмитренко, О. В. Крамарева // Витоки педагогічної майстерності. Педагогічні науки. – Полтава, 2008. – Вип. 4. – С. 227–234.
3. Болотов В. А. Компетентностная модель : от идеи к образовательной парадигме / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 7–13.
4. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
5. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [Електронний ресурс] / Химинець В. – Режим доступу : <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.
6. Глузман О. В. Базові компетентності : сутність та значення в життєвому успіху особистості / О. В. Глузман // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 51–61.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : Світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
8. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe / Hutmacher Walo // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a Secondary Education for Europe. Strasburg, 1997.
9. Равен Дж. Педагогическое тестирование : проблемы, заблуждения, перспективы ; пер. с англ. / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 1999. – 144 с.
10. Жук О. Л. Беларусь : компетентностный подход в педагогической подготовке студентов университета / О. Л. Жук // Педагогика. – 2008. – № 3. – С. 99–105.
11. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 13–26.
12. Локшина О. І. Європейська довідкова система як інструмент упровадження компетентнісного підходу в освіту країн – членів Європейського Союзу / О. І. Локшина // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 1. – С. 131–142.
13. Родигіна І. Компетентнісно спрямований педагогічний процес [Електронний ресурс] / І. Родигіна. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/theory/1963>.
14. Хоружа Л. Л. Компетентнісний підхід в освіті: ретроспективний погляд на розвиток ідей / Л. Л. Хоружа // Педагогічна освіта : теорія і практика : збірник наукових праць – К. : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2007. – № 7. – (Серія "Психологія. Педагогіка"). – 202 с.
15. Єрмаков І. Життєва компетентність особистості : від теорії до практики : наук.-метод. зб. / І. Єрмаков, Н. Софій. – Запоріжжя : Центріон, 2005. – 640 с.
16. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : Світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.

17. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 34–52.
18. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти : навч. посіб. / Л. Ващенко ; [уклад. Ю. І. Завалевський] ; за заг. ред. В. О. Огнев'юка. – К. : Ірпінь, 2004. – 177 с.
19. Сорочан Т. М. Післядипломна педагогічна освіта : пошук сучасних моделей / Сорочан Т. М. // Управління освітою. – 2008. – № 16. – С. 6–10.

Часникова Е.В. Компетентносный подход в образовании как основа ее реформирования

В статье рассмотрены сущность, функции и особенности реализации компетентностного подхода, осуществлен теоретический анализ научных источников с целью исследования истории возникновения, особенностей применения этого подхода в практике образования.

Автором сделан вывод, что и содержательная, и процессуальная составляющие компетентностного подхода направлены на достижение нового целостного результата образования как усвоения содержания и развитие личности, которая усвоила значимое для нее содержание. В условиях компетентностного подхода результат обучения рассматривается как способность человека действовать в различных ситуациях и сферах жизнедеятельности.

Ключевые слова: образование, компетентносный поход, компетентность, компетенция, ключевые компетентности, базовые компетентности.

Chasnikova, Olena. Competence Approach in Education as the Basis of Its Reforming

Essence, functions and peculiarities of realization of competence approach are described, theoretical analyses of scientific sources with the aim of research of the development history, peculiarities of this approach implementation into practice, are provided in the article.

Key words: education, competence approach, competence, competency, key competence, basic competence.